

A Naumra nézve a következő névpárokat találta: *Naum -Antonius*, *Naum – Ignác*, *Naum – Leon* (a Dadányi családban). Saját anyagomban is találtam hasonló névpárokat. Az egyházi anyakönyvekben az elhunytaknál 1841-től szerepel a Naum mellett zárójelben egy másik név, a születésekben pedig 1842-től. Ugyanakkor a latin betűs anyakönyvi másolatokban, amelyeket rendszerint 1–5 éven belül a keresztelést végző pap állított ki, már 1833-tól találunk névpárokat, amelyek fordított sorrendben vannak bejegyezve: egy másik név után áll a Naum zárójelben.

Mindezekből arra következtetek, hogy a név *nem felcserélhető*, hanem használatát az okirat típusa határozza meg; vagy az, hogy milyen közösségben kellett megnevezni a személyt. Továbbá anyagomból az is kitűnik, hogy a Naum mellett előforduló másik név kezdetben csak az Antonios volt. A születési anyakönyvben 1842-ben fordul elő először ettől eltérő adat: *Naum (János Belizár)*, illetve 1871-ben: *János /: Naum és László:/*. A halotti anyakönyvben pedig 1869-ben: *Naum /:Leo:/*. A Naum keresztnév helyét így a mellette szereplő nevek is átvehették az öröklődésben. Kezdetben az Antonios, amely része volt már a névrendszernek, bár a ritka nevek közé tartozott. A névkör bővülésekor pedig a Joannes, a legnépszerűbb név léphetett a helyére. Mindezek utat nyitottak a görög névanyagtól idegen magyar neveknek is ld. László, sőt öröklődővé is teheték. A névöröklésből szinte kiszorult a Naum név. E jelenséggel konvergens módon hatott a névrendszerre a spontán névadás szerepének a növekedése a névválasztásban. Így válhatott egy száz éven keresztül vezető név ritka névvé.

KECSKÉS JUDIT

Az ikerítő becézés a magyar szakirodalomban

Az ikerítés és a becéző névadás összekapcsolódásából teremtnének meg az ikerítéssel alakult becézőnevek. Az ikerítő becézés ma is termékeny szóalkotási módunk, noha kétségtelenül nem túl gyakori. Sajátos jelensége nyelvünknek az, hogy az ikerítéses becézőből alkalomadtán kiváló ikerítmény (az ikerszó eredetileg jelentéstelen, játékosan keletkező elemét nevezem így) önálló becenévként lesz használatos.

Az ikerítő becézést több kutatónk is vizsgálta egyrészt a magyar nyelvi becézés tárgyalásakor, másrészt az ikerítés kapcsán.

KÚNOS IGNÁC Az ikerszóról című tanulmányában (TanEgyMNyTárs 1: 245–256) az anorganikus *b* vagy *p* hanggal ikerített utónevek fonológiai sajátságait külön is fejtegeti. Megállapítja, hogy ezek a népi nyelvben születő becézők az ikerítést kiváltó alaptag „kemény vagy lágy” hangjai hatására ikerítnének *p*-vel vagy *b*-vel: *Julcsa-Pulcsa*, *Zsuzsi-Buzsi*, illetve ikerítő becézéskor gyakran érvényesül az ikerítésnek az a jellegzetessége, hogy az eredetileg jelentéstelen elem önállósul (*firkál*), és például az *ista-pistáz* formából elkülönül a *Pista* becenév. Feltételezése szerint ennek a névnek az analógiájára következhetett be vokálissal induló több

nevünk ikerítmény részének önállósulása: *Ilona* > *Pila*, *Ignác* > *Bigna*, míg a konzonánssal kezdődő nevek ikerített formában maradtak meg: *Sándor-Bándor*.

SZILASI MÓRIC A becéző (kicsinyített) keresztnemek című cikkében (Nyr. 12: 244–253) a becézőnevekhez ikerítéskor szokásosan kapcsolódó mássalhangzók által teremtett formákat „tisztán magyar alkotás”-nak minősíti (*Pila*). A keletkezés folyamatát úgy képzei el, hogy először „valamelyik közbülső mássalhangzó” kapcsolódott a szó elejéhez, és csak azután jött létre a becézett-ikerített forma (*Jula* > *Lula* > *Jula-Pula*).

Gyermeknyelv és gyermeklélek című cikkében (MNy. 1: 392–399) PONORI THEWREWK EMIL úgy magyarázza az ikerített becézők létét, hogy azok a becézett alakokból a gyermeki beszédben megtalálható *szita-bita*, *erdőbe-berdőbe* ikerítés hatására alakultak ki: *András* > *Andi* > *Andi-Bandi*, míg végül az ikerített becézőből a játékos módon keletkező rész önálló névvé vált: *Bandi*.

MELICH JÁNOS Keresztnemeinkről című dolgozatában (MNy. 10: 97–107 = MNyTK. 15. sz.) az ikerítést a magyar becézés egyik fajtájaként tartja számon a rövidülés és a képzés mellett, sőt az ikerítéses formából való kiválást is (*Ista-Pista* > *Pista*).

Becézőnevek és nyelvújítás című cikkében (MNy. 23: 171–175) TOLNAI VILMOS új szakkifejezést alkot, amikor az *Andi-Bandi*, *Anna-Panna* formákból keletkező *Bandi*, *Panna* neveket szabatosan „ikernevekből kivált becézőknek” nevezi.

CSEFKÓ GYULA is terminus technicust teremt a *Csöre* név magyarázatakor, amikor levezeti, milyen lépéseken keresztül haladva lett az *Erzsébet* keresztnévből *Csöre*: először a teljes keresztnév rövidült, majd kicsinyítő képzős formája ikerítődött (*Erzsi* > *Erzsi-Pörzsi*), ebből az ikerített változathoz vonták el az ikerítményt (*Erzsi-Pörzsi* > *Pörzsi* ~ *Pörzsi*), ezt követően ez az alak újból rövidült, és kicsinyítő képzőt felvéve ikerítődött (*Pörzsi* ~ *Pörzsi* > *Pöre* ~ *Pöre* > *Csöre-Pöre*), míg végül ennek is önállósult az ikerítmény része (*Csöre-Pöre* > *Csöre* ~ *Csöri*). Ennek a keletkezéstörténetnek az utolsó fázisában létrejövő nyelvi produktumokról azt állapítja meg CSEFKÓ: „másodlagos ikerítésből való elvonás útján keletkeztek” (MNy. 24: 44).

Általában a kutatók csak magánhangzóval kezdődő nevek ikerítődését adatolják. CSEFKÓ viszont a névikerítés kétféle keletkezési módját különíti el: „a magánhangzós kezdetű név elé vagy a mássalhangzós kezdetű név kezdő mássalhangzója helyébe *p* járul, pl. ...*Ilona* > *Ila-Pila*... *Juliánna* > *Jula-Pula*” (MNy. 24: 44).

VARGA KATALIN Becéző keresztnemeink (Szeged. 1931) címmel írt dolgozatában leszögezi, hogy ikerítés csak vokálissal kezdődő keresztnemekben mutatható ki (1931: 11–12), illetve az ikerítéses névalkotás azért új keletű, mert az ikerítéses becézést megelőzte a rövidülés.

HORGER ANTAL a *Bözs*i név magyarázatakor (MNy. 29: 49–50) az ikerítő becézés keletkezési folyamatára azzal mutat példát, hogy az *Erzsébet* név *ö-ző* változatából, az *Örsébet*-ből feltételezi az **Örske* > **Öske* származékot, és ennek *Öske-Böske* ikerített formájából eredezteti az utótag kiválásával a *Böske* becézőt. Az inetimologikus *p* és *b* hangok fejlődésének vizsgálatokor (MNy. 29: 261–264) pedig azt mutatja ki HORGER, hogy a játékos ikerítésből az utótag önállósulása a keresztnemekre jellemző jelenség: *Ödön* > *Ödi-Bödi* > *Bödi*, *Örsébet* > *Örzse-Pörzse* > *Pörzse*. Mint meg-

jegyzi, bár nyelvemlékeinkben ilyen szervesen *b-n* és *p-n* induló ikerített becenevek még nem fordultak elő, hiányukból azonban nem kizárólag arra lehet gondolni, hogy újabb kori fejlemények, hanem arra is, hogy a nyelvemlékek hivatalos hangnemével és komoly tartalmával összeegyeztethetetlen volt játékos jellegük.

BENKŐ LORÁND az *András* keresztnév *Andi-Bandi* becézésében – Néhány becenevünkről című cikke tanúsága szerint (Nyr. 74: 335–342) az *ugrál-bugrál*, *ingó-bingó* ikerszók jellegzetes hangbetoldását látva, párhuzamot von az ikerítés és a becéző névalkotás között. Az ikerítéses becenevek keletkezési idejével kapcsolatban pedig így vélekedik: „A *Bandi* név aránylag fiatal, két-három évszázadosnál nem idősebb. A 17. század előtt ugyanis ikerítéssel nem keletkeztek nálunk becenevek. A *Bandi* előzménye: az *Andi* is csupán egy-két évszázaddal régiebb a *Bandi*-nál, mert az *-i* kicsinyítő képző csak a 16. század óta jelentkezik személynevekben. A közszóban sem sokkal korábbi az *i* képző” (Nyr. 74: 337).

PAIS DEZSŐ szinkrón és diakrón módszerrel egyaránt vizsgálja az ikerszókat több közleményében is (MNY. 50: 274–279; 55: 458–461; 56: 311–315; 57: 76–78; 59: 280–285), és az általa osztódásos ikerítésnek mondott típusra keresztnévi példái is vannak: *Ista-Pista*, *Anna Panna* (MNY. 47: 147).

RÁCZ ENDRE több dolgozatában is tanulmányozza az ikerítést mint a magyar nyelvi becézés egyik jellegzetes fajtáját. Az ikerítéssel alakult becéző nevek történetéhez címűben (MNY. 52: 48–52) két lényeges kérdést feszeget: mikor születhettek az első ikerítéses becézőnevek, illetve miféle sajátos hangmegfelelések jellemzik a névikerítést. Az első kérdés kapcsán megállapítja: a magyarban a XVII. század előtt is keletkeztek ikerítéses becézőnevek. Ezért egy véleményen van MÉSZÖLY GEDEONNAL, aki leszögezi: „az *Andi-Bandi* szerkezetet nem lehet elválasztanunk a *farkas-barkas*, *őzem-bőzem*-félétől, ezek meg [...] ősi múltból eredhetnek” (Pais-Eml. 355). Maga RÁCZ kétségbe vonva VARGA érveit, oklevéli anyagnak régi magyar női neveivel illusztrálja feltevését. Különösen annak igazolása érdekes, amelynek során egy XIV. században élő úrnő névváltozatainak *Baga*, *Bagi*, *Bagics*, *Bagicsa*, *Bagó* olvasatú formáiban a *Magdalena* vagy *Margareta* feltehetően ikerítéssel alakult becéző változatait gyanítja. Az ikerített becézőnevek kapcsán RÁCZ azt jelenti ki, hogy „mássalhangzón kezdődő névnek is lehet ikerített változata” (MNY. 52: 52).

RÁCZ Ikerítéssel alakult becéző neveinkről című cikkében (NéprNytud. 2: 43–48) leíró szempontból csoportosítja a becéző keresztnévek tréfás-játékos név-alkatú jellegzetes típusait, amelyek jobbra „ingerkedő vagy csúfolódó” szándékú gyermekversekben fordulnak elő. Adatokkal bizonyítja, hogy ikerítéses becézők vokálissal (*Imre* > *Inci-Binci*, *Ilona* > *Ila-Pila*) és konzonánssal kezdődő férfi és női nevekből egyaránt keletkezhetnek (*László* > *Lackó-Packó*, *Ferenc* > *Feri-Beri*, *Juliánna* > *Jula-Pula*, *Zsuzsanna* > *Zsuzsi-Buzsi*). Sőt *p* és *b* kezdetű becézőkből újabb játékos névalkotással másodlagos ikerítések származnak: *Ilona* (*Elona*) > *Pela* > *Csela-Pela* > *Csela*. Ennek a ma is produktív becézési módnak a magyar sajátossága „elsősorban az ikeralakulatokból való kiválás, önállósulás mozzanatában rejlik” (NéprNytud. 2: 43).

BÁRCZI GÉZA A magyar szókincs eredete című könyvében az ikerítést, illetőleg az ikerítéskor keletkező ikerítmény önálló névvé válását a nevek becézésének

XVII. században születő újabb módozataként említi, de RÁCZ elképzelését is elképzelhetőnek tartja (MNy. 52: 50) az ikerített nevek XIV. századi jelentkezéséről (1958: 141).

KELEMEN JÓZSEF az Ikerítéssel és ikerítésből való kiválással magyarázott neveinkről című cikkében (NytudÉrt. 40: 181–186) világos rendszert alkot. Az első típusba a magán- és mássalhangzós kezdetű teljes névből ikerítéssel – a közszők ikerítődési törvényszerűségeivel – alkotott becézőket sorolja: *Ernő-Bernő*, *Gyula-búla* (NytudÉrt. 40: 181). A második és egyben gyakoribb fajtába a magán- és mássalhangzón induló csonkított és becéző képzős formákból alkotott becéző-csúfoló ikerneveket csoportosítja: *Erzsók-Perzsók*, *Zolkó-Polkó*, *Zsiga-Biga* (NytudÉrt. 40: 182–185). Ezek – nyilván a fokozott ritmikai hatáskeltés miatt – gyakoribbak a névvel csúfoló gyermekversekben, mint az élőbeszédben.

KELEMEN nagyon egyértelműen megfogalmazza az ikerítő becézés törvényszerűségeit, és példákkal bizonyítja is, hogy a „b és p előfordulása... kapcsolatban van a becéző képzős alapnév zöngés és zöngétlen mássalhangzóival, az alapnév fonetikai felépítésével, illetőleg hatásával, de nem kizárólagos törvényszerűséggel, hanem általában bizonyos arányosságot mutatva” (NytudÉrt. 40: 185). Más ajakhangoknak (*m*, *v*, *f*) az ikerítésben való szereplésében analógiás hatást lát: *Zsuzsika-Muzsika*, *Ica-Vica*, *Kata-Fata* (NytudÉrt. 40: 186).

KELEMEN arra figyelmeztet, hogy az ikerített nevek ambivalens hangulati hatásúak: egyrészt a kedveskedés, a becézés, másrészt a gúny eszközei (NytudÉrt. 40: 186).

ÖRDÖG FERENC az ikerítéses becézők keletkezési idejét illetően RÁCZcal ért egyet A gyulai keresztnévek becéző alakjai címmel írt közleményében (NéprNytud. 5–6: 79–83). Oszítja RÁCZ vélekedését abban is, hogy az ilyen típusú becézések nem kizárólagosan magyar sajátosságok.

SZABÓ T. ATTILA A magyar becenevek alakulásmódjairól értekezve (NyIrK. 10: 275–287) a magyar nyelvben a becézésnek a következő módozatait veszi sorra: 1. törövidítés, 2. töcsonkítás, 3. együttes törövidítés és töcsonkítás, 4. ikerítés, 5. ikerítésből való kiválás, 6. képzés, 7. hangcsoport-ikerítés, 8. összetétel (NyIrK. 10: 279). Úgy véli, hogy az ikerítéses becézők a gyermekmondókákban, a gúnyoló versikékben szokásosak, mert becenévként aligha voltak bármikor is használatosak, de az ikerítéses nevek a becenév-alakulásban jelentős szerephez jutottak (NyIrK. 10: 280). SZABÓ T. véleménye szerint a ikerítés legkésőbb a XVI. század második felében keletkezhetett, hiszen az ikerítéses, illetve az abból kiváló becézők már a XVII. század elején megjelentek (NyIrK. 10: 286).

HAJDÚ MIHÁLY Magyar becézőnevek (1770–1970) című könyvében (Akadémiai Kiadó. Budapest. 1974) a becéző ikerítéses névalkotás csoportosítása – megokolása szerint – azért tér el a közszavakétól, mert magánhangzó-változást mutató ikerített névre nincs adata, illetve a szokással ellentétben nem kizárólag a labiális mássalhangzókkal ikerítődőket tekinti ikerítettnek.

HAJDÚ igen világos és aprólékos rendszert épít ki, bőséges adatanyaggal szolgál:

A. Kéttagú ikerítések: 1. magánhangzóval kezdődő nevek ikerítései: I. *B* előmássalhangzóval bővülő utótagúak: *Ildi-Bildi* < *Ildikó*; II. *P* előmássalhangzóval bővülő utótagúak: *Éva-Péva* < *Éva*; III. más előmássalhangzóval bővülő utótagúak: *Inci-Finci* < *Iré*n. 2. mássalhangzón kezdődő nevek ikerítései: I. *B*-vel

kezdődő utótagúak: *Tündi-Bündi* < *Tünde*; II. *P*-vel kezdődő utótagúak: *Rozka-Pozka* < *Rozália*; III. más mássalhangzóval kezdődő utótagúak: *Sári-Mári* < *Sarolta*. 3. utótagjaikban köznevet vagy más tulajdonnevet tartalmazó ikerítések: *Ati-Kati Attila*, *Petkő-Patkó* < *Péter*. 4. a keresztnévi elemet utótagjukban tartalmazó ikerítések: *Harcsa-Marcsa* < *Mária*. 5. másodlagos ikerítések: *Döndi-Böndi* < *Öndi-Böndi* < *Ödön*. 6. az eddigi csoportba be nem sorolt ikerítések: *Manca-Lunci* < *Mária*. – B. Háromtagú ikerítések: *Manci-Sanci-Finci* < *Mária*. – C. Négytagútagú ikerítések: *Frinc-Franc-Princ-Pranc* < *Franciska*.

HAJDÚ gyűjtése alapján megállapítja: bár talált néhány adatot teljes név ikerítésére, mágis sokkal gyakoribb a rövidült és képzett formák ikerítése (1974: 158), illetve az ikerítéssel alakult becézőnevek használati kötöttsége egyértelmű: kizárólag gyermeknyelvi gúny- és játékos szólítónévként használatosak (1974: 160). Az ikerítésből kivált neveket HAJDÚ a következő csoportosítás szerint tárgyalja: I. B előmássalhangzóval alakult becézőnevek: a) teljes alakjukban magánhangzóval kezdődők: *Bákos* < *Ákos*; b) teljes alakjukban mássalhangzóval kezdődők: *Berkó* < *Ferenc*. II. *P* előmássalhangzóval alakult becézőnevek: a) teljes alakjukban magánhangzóval kezdődők: *Pilka* < *Ilona*; b) teljes alakjukban mássalhangzóval kezdődők: *Pirda* < *Irma*.

A kutatók az ikerítéssel alakult becézőnevekről többségükben azt vallják, hogy az ikerítő becézés tisztán magyar alkotás, mert a ránk ható nyelvek egyikében sem mutatható ki (SZILASI Nyr. 12: 244–253; MELICH MNy. 10: 107; BENKŐ Nyr. 74: 338), és különösen az ikerítésből való kiválás sajátosan magyar jelenség (MELICH MNy. 10: 107; RÁCZ NéprNytud. 2: 43). Egyes kutatók csak a vokális indítású nevek ikerített formáiról beszélnek (VARGA 12; HORGER: Nép és Nyelv 1: 80), mások a mássalhangzóval kezdődő keresztnévek ikerítését is adatolják (RÁCZ MNy. 52: 52. HAJDÚ 1974). Abban viszont megegyezik a kutatók véleménye, hogy az ikerített nevek keletkezésében a közszóikerítésből ismert törvényszerűségek érvényesülnek: 1. a magánhangzós kezdetű név anorganikus *b* vagy *p* eléltoldásával ikerítődik: *Ági-Bági*, *Eti-Peti* < *Etelka*, 2. a névkezdő konzonáns *b*-re vagy *p*-re módosul ikerítéskor: *Laca-Baca* < *László*, *Julis-Pulis* (PONORI MNy. 1: 392–399; BENKŐ Nyr. 74: 335–342; KELEMEN NytudÉrt. 40: 181–182).

De el is tér a közszóikerítéstől az ún. másodlagos ikerítés, amely úgy jön létre hogy a *b* vagy *p* eléltoldásával ikerített becézőnevekből önállósuló ikerítményt újból ikerítik, és a becézőkből ismételt kiválással függetlenített formát teremtenek: *Erzébet* < *Csöre*, *Csöri*, *Csösze*, *Csöszi* (CSEFKÓ: MNy. 24: 44). Lehetséges különben analógiás hatásra születő – az ikerítés fokát átlépő –, rögtön előmássalhangzón induló becenév is: *Bimbi* < *Ibolya*, *Bévi* < *Évi* (HAJDÚ 162). A kutatások azt igazolják, hogy általában csonkított-képzett nevet szokás ikeríteni: *Inci-Finci*, *Gyuszkó-Buszkó*, de ritkábban a teljes név ikerítése is előfordul: *Eszter-Peszter*, *Sóska-Jóska*. Az ikerített becenevek kettős érzelmi hatásúak, hiszen keletkezésük oka is ambivalens: vagy a kedveskedés, vagy a gúnyolódás, vagy egyszerre mindkettő. Ennek egyenes következménye az ikerítő becézésnek a nyelvréteghez és műfajhoz kötöttsége: a nép- és gyermeknyelvi elterjedtsége, szemben a köznyelvi ritka előfordulással (KÚNOS TanEgyMNyTárs. 1: 251; VARGA 12; RÁCZ NéprNytud. 2: 44; HAJDÚ 1974. 161), illetve a gyermekversekbeli gyakorisága (HORGER MNy.

29: 262; RÁCZ NéprNytud. 2: 44; KELEMEN NytudÉrt. 40: 181–182; SZABÓ T. NyIrK. 10: 280), ellentétben a komoly tartalmú és hivatalos hangvételű szövegekbe nem illőséggel (HORGER MNy. 29: 262; RÁCZ NéprNytud. 2: 44; KELEMEN NytudÉrt. 40: 181–182; SZABÓ T. NyIrK. 10: 280).

Eltérő viszont a kutatók álláspontja az ikerített becézők születési idejét illetően. Vannak, akik újabb fejlődés eredményének vélik, mert a régi nyelvből nem mutatható ki a becézésnek ez a fajtája (MELICH MNyTK. 15: 13; TOLNAI MNy. 23: 172; VARGA, 11; BENKŐ Nyr. 74: 337; SZABÓ T. NyIrK. 10: 286), mások viszont a XVII. századnál régebbi keletkezésűnek gondolják (MÉSZÖLY: Pais-Eml. 355; RÁCZ MNy. 52: 48; ÖRDÖG NéprNytud. 5–6: 79–83). A nézetek ütköztetése produktív hatásának bizonyult az ikerítő becézés kutatásában.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA

Nevek emléke – emlékek neve

*(Egyetemi hallgatók a nevükről,
a tulajdonnévvel kapcsolatos élményeikről)*

Az ifjúság emléke

Másodéves egyetemi hallgató voltam Debrecenben, amikor Mező Andrással, azaz Bandival először találkoztam a Nyelvészeti Intézet szemináriumában. Az ötvenes évek második felében a Magyar és a Finnugor Tanszék alkotta az intézetet, ahol a két szélső szobában a két professzor, Papp István magyar és Kálmán Béla finnugor nyelvész dolgozott. Munkájuk a két területen nem különült el szigorúan, mindkettőjükhez lehetett magyar, ill. finnugor problémával is fordulni. Az ő szobáik között volt az ún. tanársegédi az oktatók és a szeminárium a hallgatók számára. A Benczúr kollégiumban lakók reggeltől az esti zárásig szinte állandóan az egyetemen tanyáztak, az órák között és után a nagykönyvtárban, a jó napsütésben az egyetem előtt, de az igazi bázist nekünk a nyelvészeti szeminárium jelentette, ahol az intézeti tag hallgatók állandó tanuló, dolgozó helyet, könyvtárat, néha egy kis cédulázással még zsebpénzt is találtak. Itt lehetett tartani a saját fiókban a könyveket, jegyzeteket, a fogason a kabátot, a szekrényben egy kis elemózsiát. Erre a hajdani szemináriumra ma sem tudok megindultság nélkül emlékezni.

Ebben a szemináriumban tűnt fel Mező Bandi mint intézeti tag, emlékezetem szerint már elsőéves korában, s a sors úgy hozta, hogy a fiókjaink egymás mellett voltak a baloldali asztal ajtó felőli belső oldalán. Az *András~Bandi* névvel nem volt gondom, de a *Mező* furcsának tűnt, mert tulajdonnévi funkcióban ezzel a szóval korábban nem találkoztam. Mindez végigfutott a gondolataimban, s befolyásolta az ünnepelt tiszletére választott témát.